

DEMOKRÁCIA – MÉLTÓSÁG NÉLKÜL A PEGIDA MOZGALOM AZ ELFELEJTETT „HEIMAT” VONZÁSÁBAN¹

SZÜCS LÁSZLÓ GERGELY

Tanulmányomban egy kortárs német társadalmi jelenség: a szélső-jobboldali Pegida mozgalom megértésére törekszem. Gondolatmenetem arra a feltételezésre épül, hogy a társadalmi egyenlőtlenségekre fókuszáló szociológiai elmélet nem elégséges a jelenség minden aspektusának megértéséhez. A Pegida-mozgalmat sokkal inkább egy szimbolikus jelenségként fogom értelmezni, a korábbi német emlékezeti kultúrával, önértelmesséssel való, többé-kevésbé tudatos szembehelyezkedésként, melynek megformálásában nyugatnémet filozófusoknak is fontos szerep jutott. Rövid szociológiai kitérő után egy Jasperstől Habermasig terjedő gondolati ív felvázolásával néhány olyan dilemma felmutatására törekszem, amely döntő lehetett a nyugatnémet identitás kialakulásánál. E gondolatkör vázlatos bemutatása így remélhetőleg támpontokat nyújt a Pegida mint „ellen-mozgalom” értelmezéséhez, és rávilágíthat annak a „vulgáris” demokrácia-felfogásnak a sajátosságaira, amelyet a mozgalom képvisel.

A PEGIDA-JELENSÉG

Az „Európai Hazafiak a Nyugat Iszlamizálódása Ellen” (Pegida) elnevezésű radikális szervezet 2014 ősze óta minden hétfőn több ezres tömeget mozgósít a Drezdában és más német nagyvárosokban tartott demonstrációin. A szabadelvű politikai kultúrában szocializálódó nyugatnémet közvélemény láthatóan nem tud mit kezdeni azzal a helyzettel, hogy egy rég elfelejtett retorika újra termékenyvé vált egyes német területeken. A Pegida a Charlie Hebdo-merénylet utáni csúcsponjtján 18-20 ezer embert volt képes kivinni Drezda utcáira, és a migráns krízis is elősegítette a mozgalom térhódítását. A 2015 novemberi párizsi merényletek hatására viszont nem nőtt a tüntetők létszáma: az alapítók várakozásai ellenére a létszámrobbanás elmaradt, és a megszokott, nagyjából tízezer fős tömeg vett részt a demonstrációkon.² Az

---

¹ A tanulmány megírását az MTA Prémium Posztdoktori Kutató Program támogatta.

² Mathias Müller von Blumencron: *Aus diesem Schoß kann etwas kriechen*, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2015. 11. 17. <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/pegida-aus-diesem-schoess-kann-etwas-kriechen-13916629.html>

azonban figyelemre méltó, hogy egy szélsőjobboldali megmozdulás hétről hétre sokezer főt tud mozgósítani, annak ellenére, hogy a hangnem egyre vállalhatatlanabbá vált és egy időben a mozgalom körüli botrányok is elszaporodtak. Egy 2015 októberi drezdai tüntetés egyik szónoka, Akif Pirincci például sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy már nem működnek a koncentrációs táborok.³ Ezután több feljelentés született tüntetőkkal szemben, néhányan Merkel és Sigmar Gabriel feliratú akasztófákkal jelentek meg a tüntetésen, egy lipcsei tüntető pedig karlendítéssel köszöntette társait. A merénylet utáni beszédek egyre inkább az európai demokrácia ellen vívott háború kezdetéről, valamint a bevándorlás, az iszlám és a terror közvetlen összefüggéséről szóltak.

A Pegida-jelenség okait sokan a náci szervezetek szászországi térnyerésében vélik megtalálni, és arra hivatkoznak, hogy a tüntetésekkel egyidejűleg nemzetiszocialista NPD képviselői is helyet foglaltak a szászországi tartományi gyűlésben. Mások inkább az euroszeptikus Alternative für Deutschland (AfD) térnyerésével állítják párhuzamba a Pegida sikerét. Újabb információk szerint azonban a Pegida önálló, pártszerű politikai fellépésre törekvő politikai szerveződés. Alapítói nem vállalnak szellemi közösséget a nemzetiszocialista szervezetekkel, de hálózattrendszerét felhasználják a szervezet építéskor.⁴ Az AfD-ben viszont voltak olyan törekvések, hogy a Pegidát saját utcai megmozdulásukká alakítsák. Ezek nem voltak sikeresek: a szászországi központban a Pegida hangadói népszerűbbek maradtak az AfD képviselőinél.

A Pegida azonban jellegzetesen kelet-német jelenség maradt, nyugati fiókszervezetei nem tudták jelentősen növelni bázisukat. Ebből a szempontból viszont az a kérdés érdekes, miért éppen keleten, és éppen Szászországban ilyen népszerű ez a formáció? Általánosabban: miért abban az országrészben népszerű az iszlámellenes mozgalom, ahol lényegesen kevesebb menekültet kell befogadni? Az egyre inkább bezárkózó posztiszocialista országok nézőpontjából pedig az a kérdés az érdekes, miért éppen ott szökkent szárba az idegenellenes propaganda, ahol a polgárok évtizedekig szorultak rá a nyugatiak befogadására és szolidaritására?

---

³ *Staatsanwaltschaft ermittelt gegen Akif Pirincci*, Zeit Online, 2015. 10. 20. <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2015-10/akif-pirincci-pegida-demonstration-fremdenfeindlichkeit-ermittlungen-staatsanwaltschaft-dresden>

⁴ Hans Vorländer: *Pegida hat ein vulgär-demokratisches Verständnis von Politik*, Deutschlandradio Kultur 2015. 11. 21. http://www.deutschlandradiokultur.de/dresdner-politologe-hans-vorlaender-pegida-hat-ein-vulgaer.990.de.html?dram%3Aarticle_id=337501

Cornelia Koppetsch, ifjú baloldali szociológus az idegenellenesség és az egykori NDK felbomló szolidaritási hálójára hívja fel a figyelmet.⁵ A berlini fal lebomlása után Nyugaton az a naiv álláspont uralkodott, hogy a keletiek lemaradása a piacgazdaság viszonyaihoz történő alkalmazkodásban fog megmutatkozni, de a szolidaritás megteremtésében a keleti országrész előnyöket is mutathat az egykori NSZK-hoz képest. Egyrészt azt lehetett gondolni, hogy a működésképtelen tervgazdaság körülményei között legalább a társadalmi egyenlőségre vonatkozó elvárások erősödtek, másrészt, hogy a rendszer alapját képező antifasiszta propaganda csökkentette az egykori keletnémet polgárok szélsőjobboldali gondolkodásra való fogékonyságát. A valóság ennek ellenkezőjét mutatja. Németországban már 2014-ben 40%-kal nőtt az idegenellenes atrocitások száma, ezeknek majdnem felét a jóval kisebb területű egykori NDK területén követték el – annak ellenére, hogy a lakosságnak csak kis részét alkotják egykori bevándorlók és családtagjaik.

A szociális szempontokat szem előtt tartó magyarázat szerint az egykori keletnémet intézményrendszer megszűnése több szempontból is érzékenyen érintette a polgárokat. Egyrészt a szegénység, a társadalmi depriváció sokkal nagyobb mértékben sújtja a keleti lakosokat, mint az egykori NSZK-ban élőket. Az életviszonyok romlására utal, hogy 1990 óta egymillió ember hagyta ott egykori lakhelyét és költözött az ország nyugati részébe, sok a kiürült lakótelep és az idősek által lakott település. Mivel az egykori kommunista hatalom útját állta a különböző értékdimenziók mentén létrejövő civil társadalmi csoportok kialakulásának, Kelet-Németországban a társas kapcsolatok megteremtésének szinte kizárólagos helyszíne is a munkahely volt. Az egykori munkahelyek, iskolák, boltok, orvosi rendelők bezárása ezért nagyban hozzájárult az amúgy is bizonytalan kapcsolati háló felbomlásához. E folyamatokkal párhuzamosan a keleti országrész fokozatosan átrétegződött és a fontos hivatalok, egyetemek, egészségügyi intézmények élére a nyugati elit tagjai kerültek. E narratíva szerint a kapcsolati háló felbomlása, az új elit megjelenése együttesen hozhatta létre a keleti polgárok nagy tömegeiben az idegenség, a legyőzöttség érzésének alaptapasztalatát, és azt az érzést, hogy évtizedekre elvesztették a kontrollt az életük felett. Ebben a környezetben található termékeny talajra az az eszme, hogy vissza kell szerezni az uralmat az egykori „Heimat” felett az idegen erőekkel: a „népellenességé” vált elittel, vagy a beözönlő idegenekkel szemben.

---

⁵ Cornelia Koppetsch: *Die Zurückgebliebenen, Der Freitag*, 2015. 10. 07. https://www.freitag.de/autoren/der-freitag/die-zurueckgebliebenen?utm_content=bufferddce4&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer

E vázlatosan bemutatott diagnózist alapul véve érdemes felismerni, hogy a migráns-krízis nem pusztán a menekültekkel szembeni szolidaritás problémáira világít rá, hanem egyes európai államok polgárainak egymással szembeni szolidaritáshiányára is. Úgy tűnik, hogy a szolidaritást erősítő társadalompolitika nem spórolható meg: az agresszió nem tűnne el a migránsok Európából történő kiszorításával, ez csak a hiányzó szolidaritás legékesebb példája lenne. De nem tűnne el pusztán az integrációjukhoz szükséges mechanizmusok kidolgozásával sem. Ettől persze még igen messze vagyunk.

A „NÉMET BŰN”

Újabb adatok azonban arra is rámutatnak, hogy a Pegida nem értelmezhető sem perifériára szorult társadalmi csoportok elégedetlenségi mozgalmaként, sem egyszerűen idegenellenes mozgalomként. A mozgalom gerincét leginkább polgárok, vállalkozók és értelmiségiek adják, és a tagoknak csak nagyjából egyharmada iszlamofób vagy idegenellenes.⁶ Az elemzők egy része ezért úgy véli, hogy a Pegida sikerét nem a növekvő menekültellenesség, inkább a rendszerellenes hangok népszerűvé válása magyarázza.

Egy a német sajtóban is megjelenő narratíva szerint a jelenség megfelelő kontextusba helyezéséhez közvetlenül a második világháború utánig kell visszamennünk. A vesztes háború után a német polgárokat és az értelmiséget az a kérdés foglalkoztatta, hogyan teremthető meg a szabad polgárokat egyesítő társadalom kohéziója azután, hogy a nemzeti eszme lejáratódott. Hogyan tudnak a német polgárok felelősséget vállalni a nevükben elkövetett tettekért, anélkül, hogy fenntartsanak a folyamatosságot a „német sorsközösséggel”? Emigráns alkotmányjogászok egy csoportja például már 1945-46-ban deklarálna a német államnemzethez való „kilépését”. Azt képviselték, hogy a szétvert Németország polgárainak be kéne jelenteniük az új politikai nemzet megalakulását, amely nem vállal folyamatosságot az egykori német államnemzettel, egyúttal nem tartja jogosultnak a büntetések, jóvátetelek megfizetését. A közjogi szinten végül teret nyert rivális álláspont szerint viszont a német államnemzet jogfolytonos: a történelem során többször korrumpálódott, és a náci érában elveszítette cselekvőképességét, de tagjai felelősséget vállalnak a nevükben elkövetett bűnökért.⁷

---

⁶ Hans Vorländer: *Pegida hat ein vulgär-demokratisches Verständnis von Politik*, Deutschlandradio Kultur 2015. 11. 21. http://www.deutschlandradiokultur.de/dresdner-politologe-hans-vorlaender-pegida-hat-ein-vulgaer.990.de.html?dram%3Aarticle_id=337501

⁷ Marion Detjen: *Meine Nation, mein Volk, meine Grenze, Die Zeit*, 2015. 11. 11. <http://www.zeit.de/kultur/2015-11/deutsche-frage-nationalismus-pegida-zivilgesellschaft-10nach8>

A történeti folytonosság elismerése azonban egy identitás-probléma felmerülésével járt együtt: lehetséges-e még pozitív módon megélhető nemzeti büszkeség a súlyos morális összeomlás és az ország kettészakítása után? A kérdésre adott első jelentős filozófiai reflexió Karl Jaspersnek az 1946-ban megjelent *Die Schulfrage: Ein Beitrag zur deutschen Frage* című írása volt, amely évtizedekig meghatározó viszonyítási pont volt a nyugatnémet identitás-keresés számára. Jaspers az írásban arra a kérdésre keresi a választ, milyen típusú az a bűn, amiért a németeket felelősség terheli, és miben áll az a felelősség, amelyet a németeknek a továbbiakban viselni kell. Jaspers a nemzeti szocialista rémtetteket a bűn három fogalmának bevezetésével jellemzi. Úgy gondolja, hogy a nemzetiszocializmus bűnei egyik oldalról *politikai bűn*-ként értelmezhetőek, amelyért azoknak a polgároknak is valamilyen felelősséget kell vállalniuk, akik nem voltak közvetlen végrehajtói a cselekményeknek, hanem csak „fel voltak használva” a végrehajtás során.⁸ Ezen túlmenően azonban nem pusztán olyan, „egyszeri” politikai bűnről van szó, amelynek hatása csak adott politikai közösség tagjait és csak egy generációt érinti. Az agresszív hatalom szabadon engedése, és reflektálatlanul hagyása egyúttal *morális értelemben vett bűnné* vált, és nem pusztán polgártársak, hanem autonóm és lelkiismerettel megáldott személyek állnak szemben egymással, akinek tisztázniuk kell, hogyan vált lehetségessé a szolidaritási viszonyok radikális szétszakítása.⁹ A „német bűn” problémája egyszerre teszi kérdéssé, hogyan kell berendezni a náci múlttal szembenező politikai formációt, és hogy visszaállítható-e az embertársak közötti bizalom. Korántsem biztos azonban, hogy a probléma politikai eszközökkel vagy morális reflexióval megoldható. A náci bűntetteket Jaspers ugyanis történelemfilozófiai dimenzióba helyezi, amikor azt állítja, hogy a politikai és morális bűnön túl egyúttal olyan *metafizikai bűnről* beszélhetünk, amelyben az ember és ember közötti bizalmi viszony mélyrétegeiben lett megsértve.¹⁰ Így aztán az a kérdés is felmerül, hogy a kommunikatív viszonyok helyreállíthatóak-e egyáltalán.¹¹

Amikor azonban – Jasperst követve – a kérdés politikai megoldását vizsgáljuk, az a kérdés kerül előtérbe, megalkotható-e egyáltalán egy olyan politikai közösség, amely cselekvését az ismert okok miatt már nem alapozhatja a népi éthoszra; amely nem szakítja meg kapcsolatát a történelmével, de amely a kölcsönös felelősségvállalás eszméjének nézőpontjából vizsgálja azt. Jaspers azonban csak reményét fejezheti ki arra vonatkozóan, hogy a terhes múltra

---

⁸ Karl Jaspers: *A bűnösség kérdése*, In. Karl Jaspers: *A bűnösség kérdése – Hannah Arendt: Szervezett bűnösség és egyetemes felelősség*, Noran Libro, Budapest, 2015. 63.

⁹ Im. 65-66.

¹⁰ Im. 74-75.

¹¹ Jan-Werner Müller: *Verfassungspatriotismus*, Suhrkamp Verlag, Berlin, 2010. 23.

való őszinte emlékezés, a kölcsönös felelősségvállalás is a politikai és társadalmi összetartozás forrása, és egy majdani német egység megteremtésének alapja lehet. Ambivalens marad azonban annak a kérdésnek a tekintetében, hogy milyen politikai formációban képzelhető el ez a szembenézés. Lehetséges-e még a nemzetállami forma helyreállítása, ha a „tiszta nemzet éthosza” nem védhető többé. Vagy a pária-létből való kitérés inkább egy világpolgári éthosz megvalósításával lehetséges?¹²

POLGÁRI ÖNTUDAT ÉS KOLLEKTÍV FELELŐSSÉG

A kérdésre Jaspers egyik tanítványa, a republikánus érzelmű filozófus és publicista Dolf Sternberger próbált választ adni, aki úgy gondolta, hogy a megtisztuláshoz egy a nemzeti eszménnyel szembeállított polgári éthosz megteremtése szükséges. Egy 1946-os írásában¹³ a polgár fogalmának rehabilitációjára törekszik, és nem kevesebbet állít, mint hogy a polgári társadalom létrehozása „minden politika valós célja.” Okfejtése szerint minél inkább polgárokká válunk, annál inkább képesek vagyunk saját életünk alakítójává válni és tetteinkért felelősséget vállalni. Kérdés, hogy ez a gondolat német szellemi életben gyökeret verhet-e egyáltalán, hiszen a fogalmat a Hegel utáni német filozófia legnagyobb alakjaitól, mindenekelőtt Marxtól és Nietzschétől kell visszanyerni. Arisztotelészre támaszkodva és Hannah Arendt kutatásait szem előtt tartva a „Bürger” fogalmát meg kell szabadítani a rakódott negatív konnotációtól, mindenekelőtt a szervilis államhivatalnok vagy a kapzsi burzsoá képétől. A citoyen-né és burzsoává kettészakadt öntudatos polgár rehabilitációjára van tehát szükség, és az így visszanyert „polgárt” egy új német republikánus politika középpontjába kell állítani. Problémáink legfőbb oka tehát, hogy a polgár fogalma úgy maradt a politikai gondolkodás része, hogy eredeti értelme, a *zoon politikon* értelmében vett személy háttérbe húzódott, így nem alakult ki olyan politikai eszmény, ami hatásos ellensúlyát képezte volna a változatos formákat öltő nemzeti eszménynek. A polgári erények viszont a szabadságot veszélyeztető aktorok visszaszorításának legfőbb eszközei lehetnek: mind a fasiszmus mind a bolsevizmus legfőbb ellensége az a harcias polgár, aki nem enged teret a demokrácia ellenségeinek.¹⁴

---

¹² Im. 24.

¹³ Dolf Sternberger: *Aspekte des bürgerlichen Charakters*, In: *Ich wünschte ein Bürger zu sein. Neun Versuche über den Staat*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1995. 10-27.

¹⁴ Ez a gondolat évtizedekig meghatározza Sternberger gondolkodását, ld. Jan-Werner Müller: *Verfassungspatriotismus*, Suhrkamp Verlag, Berlin, 2010. 34.

Kérdés azonban, hogy kifejlődhet-e az erényes polgárság a csonkán maradt és morálisan megsemmisült politikai társadalom romjain. A kérdésre Sternberger az „alkotmányos patriotizmus” alapdokumentumának tartott¹⁵ 1947-es „Begriff des Vaterlands” című cikkében igyekszik válaszolni. Álláspontja szerint az általunk használt „haza” fogalmában két aspektus található, ezeket azonosítva megkülönbözteti a *Heimat* és a *Vaterland* fogalmát. Értelmezése szerint a *Heimat* egy területet jelent, amelyhez adott népesség tagjai érzelmiileg kötődnek. A *Vaterland* ezzel szemben egy politikai feladat megalkotása felől definiálható. A közös *Vaterland*hoz tartozók azért egyesülnek, hogy létrehozzák a szabad polgárok társadalmát, azaz „létrehozzák a szabadság alkotmányát”.¹⁶ Sternberger így már a negyvenes évek végén megelőlegezi az alkotmányos patriotizmuson alapuló politikai elméletet, amennyiben úgy gondolja, hogy a kívánatosnak tartott politikai társadalom nem a közös múlt, vagy közös származás, hanem egy „dinamikus alkotmányos projekt” felől értelmezhető.

ALKOTMÁNYOS PATRIOTIZMUS

Az alkotmányos patriotizmus fogalmát később Sternberger vezeti be a politikai gondolkodás történetébe. Különleges súlyra azonban csak a nyolcvanas években, a történészvitatát követően tesz szert, amikor Jürgen Habermas újraértékeli a fogalmat és önkritikus jelleget ad neki. Habermas az 1987-es *Történeti tudat és a poszttradicionális identitás* című előadásában az identitás kérdését vizsgálva Sternberger polgár-eszményét megkerülve közvetlenül Jaspershez, a bűn és a kollektív felelősség kérdéséhez nyúlik vissza. Felvilágosult szerzőként elfogadja, hogy a bűnösség, és a felelősségvállalás individuális kategóriák, így nehéz megmagyarázni, hogy hogyan kapcsolhatók kollektívákhoz. Elemzésében egy homályos érzésről, egy „archaikus szegyenérzetről” beszél, amelyet leginkább azok éreznek, akiket individuálisan személyes bűn nem terhel egy tragédiáért, akik azonban egy katasztrófa túlélőiként önmagukat vádolják a történelemért. Szubjektív szempontból ez a példa rávilágíthat a ’45 utáni közérzetre, közelebbről pedig a német társadalom állapotára, és arra, hogy a neutrotikus állapot leginkább a jövőbeli felelősségvállalás által oldható fel. Ebből a perspektívából az is megvilágítható, hogy az individuális személyek számlájára írható bűnökön túl az eltérő történeti kontextusok a felelősség különböző formáit róják a közösségekre.

---

¹⁵ Im. 27.

¹⁶ Dolf Sternberger: *Begriff des Vaterlands*, In. *Ich wünschte ein Bürger zu sein. Neun Versuche über den Staat*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1995. 28-50.

Különböző életformákba születve, a tradíciókat elsajátítva ugyanis kollektív felelősséggé válik annak megítélése, hogyan örökíthetők tovább a tragédiák tapasztalatai a következő nemzedékekre.¹⁷

Habermas nem csak a történelmi felelősség partikuláris perspektívájából, hanem egy univerzálisabb kordiagnózis nézőpontjából is értékeli a német identitás problémáját. Történelmi visszatekintésében a nemzetállam és a jogállam közös gyökereire utal vissza. Bemutatja a francia forradalmat követő folyamatot, melynek során a klasszikus nemzetállamok sok esetben represszió révén, de szolgálatot tettek az egyenlősítő jogfelfogás kialakítása felé. Természetesen a partikuláris ellenségekére és sajátos történelmi mítoszokra épülő nemzeti összetartás mindvégig feszültségben állt az univerzalizáló, partikuláris tulajdonságokra nem érzékeny jogállami szemlélettel. A nemzetállam és a jogállam közötti komplementer viszonynak azonban csak a 20. század története, leginkább Hitler és Mussolini fellépése vetett véget: ők voltak azok, akik a nemzet egy eltorzult eszményét végleg leoldották a jogok mentén szerveződő társadalom morális kötöttségei alól. A háborút és a népiirtásokat követő sokk után viszont éppen a hagyományos értelemben vett nemzeti kohézió fellazulásának lehettünk tanúi. Értékvizsgálatok arra engedtek következtetni, hogy a lojalitás megszerzése, a társadalmi kohézió megvalósítása egyre inkább levált a nemzeti kultúráról, a nyugati társadalmak polgárai egyre kevésbé nemzeti kultúrák letéményeseinek, mint inkább egymást átfedő kollektív identitások hordozóinak érezték magukat. Habermas úgy értékeli, hogy ezzel egyúttal megteremtődtek a feltételei az egymásnak azonos jogokat tulajdonító személyek kommunikációján nyugvó társadalmak kibontakozásának. Kérdés azonban, hogy az új viszonyok nem vezetnek-e gyökértelen és cselekvőképtelen, így tehát kollektív felelősségvállalásra is képtelen polgárok társadalmához.

Habermas szerint a jogállami kultúra elfogadása és egy azonosulásra számot tartó normarendszer összeegyeztetése az alkotmányos patriotizmus égisze alatt lehetséges: akkor, ha a saját kultúránk nézőpontjából tudunk azonosulni a demokrácia és a jogállam elveivel. Habermas tisztában van azzal, hogy egy ilyen módon létrejövő identitás igen törekeny, de a német helyzetben a lehető legjobb lehetőség egy korszerű identitás megteremtéséhez. Egy ilyen identitás megteremtéséhez több feltételnek is érvényesülnie kell. Egyrészt őszintén felelősséget kell vállalni minden olyan élethelyzet felszámolásáért, amelyben az egyes ember a saját boldogságát vagy életét más személyek szenvedése árán valósította meg. Másrészt a múlt feldolgozásánál vállalni kell a nyílt, konfliktusos vitákat, anélkül, hogy bármikor diadalt

---

¹⁷ Jürgen Habermas: *Történelmi tudat és poszttradicionális identitás. Megjegyzések az NSZK nyugati orientációjáról.* Szociológiai Figyelő, 1989. 4. 6.

ülhetnének afelett, hogy az egymással folytatott kommunikáció sikeresnek és befejezettnek tekinthető. Harmadrészt a saját tradíciókat hermenutikai-önismereti diskurzusok formájában kell felülvizsgálni. A tradíciók e felülvizsgálása során akkor van lehetőségünk egy „ésszerű identitás” megteremtésére, ha e felülvizsgálat az univerzális alkotmányos normák fényében történik. A tradíciók e felülvizsgálata egy véget nem érő folyamat, azért is, mert az alkotmányos alapelvek sohasem a maguk transzcendentális tisztaságában adóttak a számunkra, hanem csak a hagyományaink kontextusában értelmezhetők.¹⁸

Összegezve tehát Jaspers, Sternberger és Habermas (és más szerzők) nyomán a német értelmiségi diskurzusokban egyre inkább az az álláspont körvonalazódott, hogy az NSZK polgárai akkor nyerhetik vissza állampolgári méltóságukat, ha a büszkeség tárgyát nem a közös származás értelmében vett nemzet, hanem a polgári erények és a jövőre irányuló polgári kezdeményezések képezik. E széles körben elterjedt önértelmezési kísérlet azután kiegészült azzal a gyakorlattal, amely a nyugatnémet államnak bizonyos korlátokat állítva, egyes jogosultságait államfeletti szerveződéseknek engedte át. Az NSZK az uralkodó elképzelés szerint az egyesült Európa-projekt motorjává válva győzheti le a morális vereség és a kettészakítottság okozta traumáit. A berlini fal leomlása e perspektívából nézve két ellentétes üzenetet hordozott. Az újragegyesítés egyrészt az önmagának törvényeket alkotó állampolgári közösség, azaz a demokrácia és a jogállam helyreállításaként volt felfogható. Az egységes német állam létrejötté, az Odera-Neisse határ nemzetközi elismerése azonban a mitikus nemzeti sorsközösségekben való hit továbbéléséhez is hozzájárult.

A DEMOKRÁCIA VULGÁRIS ÉRTELMEZÉSE

A Pegida példájára visszatérve: a gyűléseken felhangzó jelszavak, az elit leárusulása, az USA-ellenes retorika, az idegen érdekeket szolgáló „Lügenpresse”, és a német „Willkommenskultur” szidalmazása arra utal, hogy a mozgalom kötőerejét nem csak az iszlám- vagy menekültellenesség képezi. Inkább arról lehet szó, hogy a német lakosság egy kis része az újonnan jelentkező félelmekre, új típusú konfliktusokra a háború utáni nyugatnémet konszenzus, az állampolgári nemzetfelfogás látványos felrúgásával válaszolt. Egy olyan politikai pozíciót foglalt el, amely visszajára fordítja a háború után elterjedt „német önértelmezés” egyes elemeit. A mozgalom híveinek szemé-

---

¹⁸ Jürgen Habermas: *Történelmi tudat és poszttradicionális identitás. Megjegyzések az NSZK nyugati orientációjáról*. Szociológiai Figyelő, 1989. 4. 12. Müller, Jan-Werner: *Verfassungspatriotismus*, Suhrkamp Verlag, Berlin, 2010. 40.

ben a nemzet egyének feletti entitásként jelenik meg, amelynek minden korlátozása, (például az államszuverenitás részleges feladása szupranacionális szervezetek javára, vagy a migránsok befogadása) kizárólag idegen erők aknamunkájának eredményeként magyarázható. E perspektívából a Pegida drezdai központjának óriási jelentősége van. A város történeti központja a Zwingerrel és a Semperoperrel nem csak a média figyelmét magára irányító lenyűgöző helyszín, de szimbolikus üzenetet is hordoz. Az 1945 februárjában értelmetlen, barbár bombázásban szinte teljesen lerombolt Drezda az elpusztult egykori haza jelképe, így már a Pegida létrejötte előtt vonzó helyszín volt a látványos emlékművek megszervezéséhez.

Egyes kutatásokból azonban az is leszűrhető, hogy a Pegida-jelenség egyes aspektusaiban túlmutat Szászországon és Kelet-Németországon. Egy drezdai politológus, Hans Vorländer a Pegida sikerét nem közvetlenül a totalitárius eszmék, inkább a demokrácia vulgáris felfogásának térhódításával magyarázza.¹⁹ E diagnózis szerint egyes poszt-szocialista területeken az átmenet során már meghonosodtak olyan elvárások, mint az utcai politizálás, a szólás-szabadság vagy a többségi döntéshozatal igénye. Ezek az elvárások azonban nem kapcsolódnak össze az érdekvédelmi szervezetek szerepének reális felismerésével, és a vélemények pluralitásának, egymás kölcsönös elismerésének igényével. Ezek nélkül a politika egy autoriter felfogása vált uralkodóvá, amelyben az „elérhetetlen” hatalom és a nép közé semmilyen közvetítő mechanizmus nem lép. A hatalom feladata e felfogás szerint az állítólag jól kitapintható „népakarat” kiszolgálása, akkor is, ha az mások méltóságának súlyos megsértésével jár együtt. E leegyszerűsített logikán belül az „utca hangjának” ellentmondó politikai döntések lényegében árulásként értelmezhetők és idegen erők betolakodásával magyarázhatók.

Vorländer diagnózisából következni látszik, hogy ez a vulgáris politika-kép nem csak Kelet-Németországban lehet táptalaja az idegenellenes demagógok térnyerésének. Napjaink lesújtó politikai eseményei például arra is utalhatnak, hogy e felfogás politikailag instabil társadalmakban a kormányzati politika alapvető legitimációs forrásává válhatott. Maga a Pegida viszont sajátos szimbolikával rendelkező keletnémet jelenség, amelynek okaira az elmondottak fényében két oldalról mutathatunk rá. Az egyik körvonalazódó álláspont szerint a volt szocialista terület felemás fejlődésére mindig is rányomta a bélyegét a volt NSZK gazdasági és politikai fölénye, amely bizonyos frusztrációhoz is hozzájárult. Ezzel szemben egy másik megközelítés is

---

¹⁹ Hans Vorländer: *Pegida hat ein vulgär-demokratisches Verständnis von Politik*, Deutschlandradio Kultur 2015. 11. 21. http://www.deutschlandradiokultur.de/dresdner-politologe-hans-vorlaender-pegida-hat-ein-vulgaer.990.de.html?dram%3Aarticle_id=337501

körvonalazható, amely szerint a posztszocialista területekre egyfajta megkérdőjelezhetőség lehet jellemző. A múltfeldolgozás több évtizedes folyamatának elmaradása vagy kitolódása egyes társadalmakat különösen fogékonytá tett a méltóságot és a jogot semmibe vevő vulgáris demokráciafelfogás elterjedésére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Detjen, Marion: *Meine Nation, mein Volk, meine Grenze, Die Zeit*, 2015. 11. 11. <http://www.zeit.de/kultur/2015-11/deutsche-frage-nationalismus-pegida-zivilgesellschaft-10nach8>
- Habermas, Jürgen: *Történelmi tudat és poszttradicionális identitás. Megjegyzések az NSZK nyugati orientációjáról*. Szociológiai Figyelő, 1989. 4. 6.
- Jaspers, Karl: *A bűnösség kérdése*, In. Karl Jaspers: *A bűnösség kérdése – Hannah Arendt: Szervezett bűnösség és egyetemes felelősség*, Noran Libro, Budapest, 2015.
- Koppetsch, Cornelia: *Die Zurückgebliebenen, Der Freitag*, 2015. 10. 07. https://www.freitag.de/autoren/der-freitag/die-zurueckgebliebenen?utm_content=bufferdce4&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer
- Müller, Jan-Werner: *Verfassungspatriotismus*, Suhrkamp Verlag, Berlin, 2010.
- Müller von Blumencron, Mathias: *Aus diesem Schoß kann etwas kriechen*, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2015. 11. 17. <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/pegida-aus-diesem-schoess-kann-etwas-kriechen-13916629.html>
- Staatsanwaltschaft ermittelt gegen Akif Pirinçci*, Zeit Online, 2015. 10. 20. <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2015-10/akif-pirincci-pegida-demonstration-fremdenfeindlichkeit-ermittlungen-staatsanwaltschaft-dresden>
- Sternberger, Dolf: *Aspekte des bürgerlichen Charakters*, In. *Ich wünschte ein Bürger zu sein. Neun Versuche über den Staat*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1995.
- Sternberger, Dolf: *Begriff des Vaterlands*, In. *Ich wünschte ein Bürger zu sein. Neun Versuche über den Staat*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1995.
- Vorländer, Hans: *Pegida hat ein vulgär-demokratisches Verständnis von Politik*, Deutschlandradio Kultur 2015. 11. 21. http://www.deutschlandradiokultur.de/dresdner-politologe-hans-vorlaender-pegida-hat-ein-vulgaer.990.de.html?dram%3Aarticle_id=337501